

הסולם / ד"ר ישראל אלדד

מתוך "הגיונות מקרא". כל הזכויות שמורות לילדיו של אלדד.

מאז ירדה ההיסטוריוסופיה לעולם רבו הניסיונות לתפוס את התהליכים ההיסטוריים תפיסה מושגית כשרשרת הגיונית, רבו השיטות שהעלו חוקיות כדי להשחיל עליה את חוליות המאורעות המוחשיים ואין לך שיטה שלא נאלצה לאנוס עובדות כדי להתאימם לשיטה ולחוק, אם על דרך מיטת סדום אם על דרך העלמה של עובדות ומאורעות שאינם עולים יפה עם השיטה. וכבר התעוררו חוקרים על כך שהתנ"ך הוא אב להיסטוריוסופיה ובייחוד ספרי הנביאים [1] ראשונים ואחרונים [2] אשר החוקיות שבמהלך ההיסטוריה הישראלית אבן-פינה היא להם ועמוד התווך. אולם [3] במידה שידוע לי לא נתעוררו עדיין על הדיאלקטיקה המופלאה החבויה בפרשת אבות האומה. על פי העיקרון "סוף מעשה במחשבה תחילה" הוסברו תמיהות רבות במאורעות חייהם. על פי העיקרון "מעשה אבות סימן לבנים" הוסברו ומוסברים גם כאן דברים רבים במאורעות חייו ההיסטוריים, אולם טרם עמדו על החוט המשולש: אברהם-יצחק-יעקב, בהילוכו הדיאלקטי-פילוסופי, כהשלמת השקפת עולם המחייבת הלכה למעשה.

אחד החלומות המופלאים ביותר אשר חלם אי-פעם אדם עלי אדמות הוא חלומו של יעקב אבינו בצאתו מבית אביו [4] בברחו מבית אביו [5] ללכת חרנה. ומכיוון ששבענו כבר דרכי פסיכואנליזה לפתרון חלומות, נלך בדרך חדשה, אשר רבים הסימנים שאנו עומדים בפתח תקופתה לא רק בפתרון חלומות לילה, כי אם גם בפתרון בעיות חיים: דרך הפסיכוסניתזה.

חלומו של יעקב, חלום הסולם, הוא סינתזה של חיי אברהם וחיי יצחק העומדים מבחינה מסוימת, כפי שהוכח לעיל, ביחס ניגודי המפורש בתורה באורח חייהם גם אם אינו מפורש במלים. אברהם הולך בצו שמים. יצחק עקוד אל האדמה לא רק בגופו, כי אם גם בלבו, כמוכח מאהבתו לעשיו. ודאי שאברהם הולך ארצה בצו שמים; ודאי שיצחק העקוד מקבל עול שמים; אך רק ביעקב מתמזגים שני יסודות אלה בסמל ובמציאות, בחלום ובהקיץ.

רק המאבק [6] ועל יעקב הנאבק עוד ידובר בבא [7] בין יסודות אברהם ויסוד יצחק, הוא שהוליד את החלום, בו ירד אלוהים לענות לו לעינויי נפשו. הן זה עתה נתברך בכל טוב ארצי, והנה הוא מוטל פה במקלו ובתרמילו, בחוסר כל, רק אבן למראשותיו. גם אברהם אבי אביו נטש את בית אבותיו ואת ארצו, אך לא בורח היה, כי אם הולך בצו-אל למטרה ידועה, יעודה. והוא, יעקב, בורח מן הארץ היעודה מפחד אחיו אל הבלתי-נודע. הוא גולה ראשון.

וכך הוא חולם את החלום המקראי הראשון והעמוק מכל האחרים: סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. ועל הסולם ניצב ה' אלוהים, הוא אלוהי אברהם, הוא אלוהי יצחק, הוא אלוהי השמים, הוא אלוהי הארץ, וסולם זה לא סולם מופשט דומם הוא, כי אם סולם חי, כי הנה מלאכים עולים ויורדים בו, דינאמיות מתמדת. אל אברהם באים מלאכים פנים אל פנים. ליצחק

לא באים מלאכים כלל. ליעקב מופיעים מלאכים בחלום מופלא זה בקשר חי בין ארץ ושמם [2] ואין צריך להזכיר כאן, כי כבר הוזכר לרוב, עניין העלייה הקודמת לירידה. כאן מתמזגים לסינתזה גואלת ניסיון הנפל של הנפילים, של כוחות עליון להיבדק בבשר עם הניסיון שנתבלבל, ניסיון בניין מגדל בבל בו יעלה אדם השמימה. בחלומו זה של אבינו יעקב ניתנת הסינתזה הסולמית, וניסוחה האחרון והממצה ביותר יינתן אחר כך על ידי ר' שמעון בר יוחאי בסכמו את הוויכוח בין בית-הלל ובית-שמאי מה נברא תחילה, שמים או ארץ: "איך נחלקו אבות העולם על כך, אלא אומר אני: יעמדו יחדיו". כסולם הזה.

זוהי צמידות לקרקע ולא צמיתות בה. ותורה היא משמים ולא בשמים. רק בתקופה מאוחרת מאוד יתחילו בעלי חזיונות לחלום חלומות על השמים בלבד. יעקב חולם על קשר עם השמים, והן הוא הדבר אשר אמרנוהו בפרשת בראשית: אין לנו ידיעה בבורא מעבר למעשה הבריאה המתגלית לעינינו. על "בראשית" המוחלט לא נדע לעולם דבר. בראשית שלנו, של המין האנושי, הוא זה הפותח בשמים וארץ. "דע מאין באת ולאן אתה הולך", אך: במופלא ממך אל תדרוש.

הנפש הישראלית מתוחה בין הפיסיקה והמטפיסיקה, אבל המתח זה איננו קבוע ועומד, זה הוא מתח דינאמי ויוצר, הוא גם לוחם. הארץ בכוח המשיכה שבה, בטבע, בטבעיות שבה, מכבידה, כובלת, כופתת כאל מזבח. השמים ממעל באין-סוף שלהם, בבלתי-ידוע שלהם, מרתיעים וקוסמים, מערפלים ומושכים. מרגיש אדם את עצמו בטוח מאוד כשהוא תקוע בשתי רגליו באדמה, אך הוא מרגיש את עצמו קטן מאוד והוא רוצה לעלות. רוחו מושכת אותו אל העולמות העליונים. רגלי הסולם ברורות מאוד, ראשו אינו נראה, רק שלבים ראשונים נראים, אבל מי שעתיד שמו להיות "ישראל", מי אשר ישרה עם אל, מי אשר כוח לוחם ויוצר בו [2] הוא אינו שואל לאחרית של כל אחרית, אינו שואל למטפיסיקה ואינו נכנע לפיסיקה. הוא עולה בסולם.

בכל ימי הגלות שלטה בנו סכיזופרניה: היינו קרועים בין שמים וארץ. מצד אחד חי הגוף את חייו הארציים בהכנעה ובהשפלה, בדלות ובביזיון, חיי גוף ללא פרספקטיבה כי ללא נקודת יציבות. רגלי הסולם של האומה מפוזרות היו, לא נעוצות. ומאידך, שם במרומים, ניטלטלו קרעי סולם בחלקו העליון [2] ללא אחיזה בקרקע, לכל היותר בקרקע של לבן הארמי-הרמאי, ללא אחיזה בהיסטוריה, לכל היותר בהיסטוריות של אחרים. לפעמים פיסיים עד כדי בחילה, לפעמים מיטפיסיים עד כדי הזיה. סטאטיים בחומר וקורי עכביש ברוח.

ולא לשווא חלם יעקב את חלומו הפלאי לא בבית יצחק ולא בבית לבן כי אם בדרך לגלותו, כעין אזהרה חמורה לבל יאבד את השלמות הזאת שהיא בבחינת צלם אלוהים באדם.

הסולם המוצב ארצה זהו הריאליזם שבהשקפת העולם של האבות. וארצה [2] לא הארץ בכלל היא, כי אם ארץ ישראל אשר נתקפלה כולה תחת גופו של החולם. עליה הניח יעקב את גופו, על אבניה. אין מנוחה לאב ואין יציבות לו אלא בה. ו"ארצה" זה רחב הוא עוד יותר מהצד הגיאוגרפי-טריטוריאלי. זה כולל את כל הצד החומרי, הבשר-ודמי, את העושר הטבעי ואת העושר המיוצר, את המשטר ואת הכלכלה ואת הצבא, את כל מה שמייצב את הרגלים. אולם כל

זה אינו אלא בסיסם לסולם ☞ והסולם הוא הכוח הדינאמי המשלים את היציבות. זה כוחה של האידיאה, זה מותר האדם על הבהמה. האדם נצטווה להעמיד סולם ולעלות בו. החלום אינו רק סינתזה של שני האבות, לא רק ביטוי לחוויות עבר כי אם גם צו לעתיד, החלום הוא חלום מחוקק.

אם תורת ההכרה מכונה בשם "הפילוסופיה של הפילוסופיה" הרי סולם יעקב הוא סמל הסמלים שלנו, הוא ציור המפתח לכל השקפת העולם הישראלית. עמידה זו יחדיו של שמים וארץ מכוונת לבריאה, כלומר להנחת היסודות הנצחיים, בחיים שאינם נצחיים; בחיי היצירה חיים הם יחדיו חיים סולמיים אלה שבחלום זה. בחיים הסולמיים האלה של האב ושל צאצאיו הרחוקים תהינה מעלות ומורדות, ויהיו מאבקים רבים. ימים בהם מתרופף היסוד הארצי, רגלי הסולם אינן ניצבות איתנות והראשים מרחפים אי-שם בשמים, וימים בהם שמים יתעלמו מעיני בנים הרוצים "ישראליות" ללא "יהדות", ויבואו נביאים לאחות את הקרע, להפיח רוח בעצמות לאו-דווקא-יבשות.

אולם חלום זה לא רק יסוד להשקפת עולם כוללת הוא, כי אם גם מוסב באופן מוחשי ביותר ליעקב, לא רק לאדם בכלל נאמר כי אם לאותו אדם קונקרטי, יעקב בן יצחק בן אברהם, יעקב אבי אומה. סולמו של יעקב איננו פילוסופי דווקא. ניסה אלוהים לברוא אדם סתם והניסיון נכשל, נכשל באדם זה עצמו, ניכשל בבניו, ניכשל בדור מגדל בבל, ניכשל בדור מבול. אדם הראשון, האדם המופשט, נכשל ☞ עתה בוחר אלוהים במשפחה ובעם מסוימים, פחות כלליים, האבות אינדיבידואלים מאוד, הם היסטוריים מאוד, הם ריאליים מאוד. והריאלי משלושת האבות הוא יעקב, כי יותר מאבותיו הוא נכנס לסבך החיים שבהם יש להגשים את החלום הגדול אשר חלם.

אחרי חלום זה אין הוא פליט עוד ☞ גולה הוא, אך יודע את אשר לפניו. כשהוא חולם חלום נשגב ודאי שעינו עצומות, כדי שהדלות והבדידות סביבו לא תגרענה מעצמת החלום, אך בבואו להגשים את החלום, בבואו לחיות, עיניו פקוחות עד מאוד; את הברכה מידי אביו ואת ברכת האדמה הוא שומר בליבו, אך את עורונו אין הוא יורש. ואם ירמהו, ישלם כפל כפליים. בגולה הוא, ובגולה חייבים להיאבק על הקיום ועל הרכוש בדרכים מדרכים שונות. כאן אין מקום לאות אבירות של אברהם שסרב ליטול שרוך נעל משלל המלחמה. ויחד עם הסתגלות זו יש להיזהר היטב שלא ידבק בו מן התרפים אשר ללבן. יש ליטול מה שאפשר בחומר ויש לשמור עצמיות הרוח. ועל הכול: יש לזכור יומם ולילה כי גלות זו אינה אלא ארעית. ויש לדעת לכוון את השעה כל עוד אפשר ליטול את הרכוש הגדול ולשוב ארצה.

צירוף זה של חולם חלום סולם, העמוק שבחלומות אנוש, עם מעשיות שבחיים, מעשיות "מדינית", ממש דיפלומאטית, ומעשיות כלכלית ☞ צירוף זה דרוש היה כדי לכוון את מעיין הנבואה המהפכני שבקע באברהם לאפיק היסטורי ברור. על כן בני ישראל אנו.

